

Delia-Anamaria Răchișan

APA, chintesența vieții: Mentalități, mituri, literatură

Presa Universitară Clujeană

Delia-Anamaria Răchișan

**APA, CHINTESENȚA VIETII:
MENTALITĂȚI, MITURI,
LITERATURĂ**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2025

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Gheorghe Glodeanu

(Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord
din Baia Mare, Școala Doctorală de Filologie)

Conf. univ. dr. Georgeta Orian

(Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, Departamentul
de Litere, Facultatea de Istorie, Litere și Științe ale Educației)

ISBN 978-606-37-2795-5

© 2025 Autoarea volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autoarei, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Director: Codruța Săcelean

Str. B.P. Hasdeu nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel.: +40 744 687 884

E-mail: editura@ubbcluj.ro

www.editura.ubbcluj.ro | libraria.ubbcluj.ro

*Mulțumesc cu recunoștință infinită și cu iubire necondiționată,
familiei mele, străbunilor noștri și tuturor celor care prețuiesc
și respectă stihia apei!*

Cuprins

Introducere	6
CAPITOLUL 1. Simbolistica apei	9
CAPITOLUL 2. Apa, izvorul vieții: mentalități	32
2.1. Apa și gândirea științifică	32
2.2. Apa și gândirea empirică	60
2.2.1. Taxonomia apei	65
2.2.2. Locuri hidrice faste și nefaste	77
2.2.3. Apa și momentele tari din viața omului	85
2.2.4. Apa și sărbătorile cu dată fixă (Sângiorz, Sântandrei)	97
2.2.5. Apa și obiceiurile pastorale de peste an	105
2.2.6. Apa și obiceiurile agrare (<i>Tânjaua din Hoteni, Udătoriul din Șurdești, Căruțul de la Cufoaia, Caloianul, Paparuda</i>)	105
CAPITOLUL 3. Apa, miturile și literatura	114
3.1. Despărțirea apelor de ape, delimitarea uscatului de apă – perspectivă mitică și religioasă	114
3.2. Reprezentări mitice acvatice	119
3.3. Apa în literatura populară	127
3.3.1. Duhurile acvatice și baladele (cântecele epice)	127
3.3.2. Duhurile acvatice și colindele	130
3.3.3. Basmul popular <i>Zâna-Apelor</i> din colecția lui Ion Pop Reteganul	133
3.3.4. Apa în descânțe	140
3.3.5. Apa în paremiologie	147
3.3.6. Apa în legende	155

3.4. Simbolul acvatic în literatura cultă	168
3.4.1. Simbolul acvatic în basmul cult eminescian <i>Făt-Frumos din lacrimă</i>	168
3.4.2. Simbolul acvatic în lirica eminesciană	177
3.4.3. Simbolul marin în proza eminesciană (<i>Cezara</i>) și macedonskiană (<i>Thalassa</i>)	189
3.4.4. Mitul potopului: <i>Epopoea lui Ghilgameș, Sfânta Scriptură</i>	196
3.4.5. Mitul potopului din mitologia autohtonă sursă de inspirație pentru literatura cultă	206
3.4.6. <i>Arca lui Noe</i> în dramaturgia blagiană	212
Concluzii	223
Abstract	228
Bibliografie	234

Introducere

Apa, chintesența vieții, reprezintă una dintre cele patru stihii indispensabile universului. Se certifică faptul că viața pe Terra nu ar exista fără apă. Nu întâmplător, cele patru stihii (aer, apă, foc, pământ) sunt interconectate. De asemenea, constatăm un adevăr iminent – Pământul sau Planeta Albastră ori Terra este acoperită cu apă într-o proporție de 70,8%. Totodată, aproximativ 72% din masa corpului uman este apă. Ființa umană depinde de apă, ceea ce denotă consumul zilnic de apă în vederea sistării deshidratării. Simbolul acvatic, analizat din mai multe perspective și interpretat din diverse unghiuri critice (folcloric, etnologic, filosofic, lingvistic, literar, medical, mitic etc.), degajă complexitate.

Lucrarea își propune să evidențieze faptul că apa devine punct de conjuncție între mentalități, mituri și literatură. Indiferent de mentalitate (primitivă, tradițională, științifică etc.), apa posedă o valoare incomensurabilă. Studiul vizează binaritatea gândire științifică-gândire empirică. Știința confirmă ceea ce străbunii noștri știau, deja, de veacuri. În jocul dintre aparență și esență, în acest du-te-vino al contrariilor care se armonizează, apa nu se rezumă doar la formula chimică H_2O , apa este cu mult mai mult, apa reține informații, apa deține memorie. Apa coroborată cu forța magică a cuvântului, cu puterea rugăciunii, cu tradițiile spirituale, cu mentalul colectiv dezvăluie un univers acvatic aflat sub tutela sacrului. Așadar, apa deține o taină pe care doar inițiații o cunoșteau.

Miturile cosmogonice, mitul potopului subliniază, pe de o parte, importanța acestui element pentru umanitate, pe de altă parte, relevă contribuția majoră a apei în crearea universului. Astfel, realizând o incursiune în timp, *ab origo*, înspre miturile primordiale, apa reprezintă un simbol arhetipal, arhetipul legăturii dintre zei, oameni și Mama Geea.

Raportându-ne la apă, oriunde ne-am îndrepta atenția, triada trecut-prezent-viitor atestă faptul că apa a reprezentat, reprezintă și va reprezenta chintesența vieții.

Remarcăm ambivalența apei, o pleiadă de binarități: a face–a desface, a îngheța–a dizolva, a uni–a separa, benign–malign, fast–nefast, ordine–haos, sacru–profan, viață–moarte etc. Atât literatura populară, cât și literatura cultă nu minimalizează valențele simbolice ale apei. Literatura (cultă, populară) nu intră în opoziție cu mitologia, ci interrelaționează datorită termenilor acvatici (baltă, cascadă, fântână, izvor, lacrimă, mare, nori, ploaie, râu, tău etc.).

De exemplu, proverbele, zicătorile, expresiile idiomatice dezvăluie vorbe pline de tâlc care atestă înțelepciunea strămoșilor noștri – „Apa trece, pietrele rămân”, „A se duce pe Apa Sâmbetei” etc. Proverbul „Apa trece, pietrele rămân” subliniază puterea, flexibilitatea apei, capacitatea ei de a penetra ceea ce este dur, fie stânca, fie piatra. Dacă omul are un fundament solid (de exemplu, credință, conștiință, curaj, demnitate, iubire necondiționată, perseverență, probitate morală, răbdare, voință), indiferent unde îl va duce albia vieții, fie în aval, fie în amonte, va răzbate întotdeauna, va țâșni la lumină, la suprafață, aidoma unui izvor cu apă cristalină. În schimb, expresia idiomatică „A se duce pe Apa Sâmbetei”, interceptată și sub formă de blestem – „Du-te (duce-te-ai) pe Apa Sâmbetei!” –, mizează pe forța malefică a cuvântului, anunță o situație fără cale de întoarcere. Apa Sâmbetei (re)amintește de Ostrovul blajinilor/rocmanilor/rohmanilor/rugmanilor, de acele făpturi mitice blajine celebrate, din moși-strămoși, de Paștile Blajinilor. Astfel, Apa Sâmbetei devine liant între lumea văzută și nevăzută, între lumea albă sau lumea cu dor, între lumea de dincolo ori lumea fără dor. Se crede că Apa Sâmbetei izvorăște de sub Arborele Vieții din Eden, apoi înconjoară Pământul, fie de trei ori, fie de șapte ori, fie de nouă ori, vărsându-se în Sorbul Pământului, denumit și Sorbul Apelor. Se zice că blajinii, urmașii lui Adam și ai Evei, sunt scunzi, altruști, buni și protejează oamenii, inclusiv Pământul. Credincioșii din diverse zone etnografice ale țării noastre aruncă de Paști, pe râu, coji de ou, iar de Crăciun, coji de nucă. Astfel, planul real se îngemănează cu cel mitic, iar Apa Sâmbetei devine un intermediar între oameni și blajini, între lumea văzută și nevăzută. Extrapolând, Sorbul Pământului, locul unde se varsă Apa Sâmbetei, (re)amintește, pe de o parte, fie de o făptură mitică denumită, așa cum s-a mai menționat, și Sorbul Apelor, fie de Iad, de locul fără cale de (re)întoarcere. Pe de altă parte, raportându-ne

la alte culturi ale lumii, se crede că există un loc sacru, mistic, tainic, denumit Shambala, un centru spiritual ascuns de ochii lumii, un loc cu acces la apele primordiale, un loc aflat în centrul Pământului.

Apa, izvorul vieții, are un impact aparte asupra mentalului colectiv. Astfel, apa neîncepută, agheasma, apa vie, apa moartă s-au impregnat adânc în conștiința oamenilor trăitori în universul ontologic al satului românesc. De exemplu, descântecelor subliniază importanța apei neîncepute și a apei descântate asupra mentalului colectiv. Descântecelor, textele magice, transmise din moși-strămoși, posedă o recuzită magică impresionantă, iar apa este un element indispensabil. Constatăm faptul că fondul etnoiatric străvechi atestă funcțiile fundamentale ale apei: apotropaică, ciclică, de inițiere, de mediere conștientizată între om și divinitate, de purificare, de regenerare, erotică, magică, oraculară, propitiatorie, ritualică, terapeutică, utilitară etc. Locurile hidrice faste și nefaste dezvăluie legende transmise din generație în generație. Atât basmele populare, cât și basmele culte nu minimalizează efectul binarității apă vie-apă moartă. Apa, având o valoare soteriologică este corelată și cu religia. De exemplu, apa vie, potopul sunt menționate și în *Sfânta Scriptură*.

Mitul potopului și mitul arcei lui Noe au stârnit interesul unor autori avizați ai literaturii noastre (lirică, proză, dramaturgie) – Ileana Mălăncioiu, Mircea Dinescu, Nicolae Manolescu, Ion Desideriu Sârbu, Lucian Blaga, Marin Sorescu etc. La nivel simbolic, arca lui Noe inserează o pleiadă de semnificații: casă, biserică, operă, uneori, cu statut de capodoperă. Lucrarea, apelând la perspectiva comparativ-analitică, analizează atât mitul iudeo-creștin al potopului (*Biblie/Sfânta Scriptură*), cât și mitul precreștin (*Epopoea lui Ghilgamesh*), subliniind elemente cvasiidentice, dar și diferite. De asemenea, mitul potopului și al arcei lui Noe sunt analizate și interpretate prin prisma dramaturgiei, apelându-se la piesa blagiană intitulată *Arca lui Noe*.

Cititorii sunt invitați să (re)descopere universul acvatic prin prisma triadei mentalități-mituri-literatură.

A înțelege stihia apei implică (auto)cunoaștere. A binecuvânta și a prețui apa denotă conștientizare. Universul acvatic devine punct de conjuncție între mentalități, mituri și literatură. Apa nu se reduce la o simplă formulă chimică, apa reține informații, apa deține memorie. S-a dovedit faptul că muzica armonioasă, cuvintele frumoase generează cristale magnifice aidoma fulgilor de nea. Termenii acvatici (baltă, fântână, cascadă, izvor, lacrimă, mare, nori, ploaie, potop, râu, tău etc.), taxonomia apei (aghesma, apa de înmormântare, apa de la întâlnitură, apa de naștere, apa de nuntă, apa de pe icoane, apa dintr-o urmă de animal, apa descântată, apa neîncepută, apa părăsită, apa privegheată etc.), mentalul colectiv, miturile, literatura cultă și populară, perspectiva interdisciplinară dezvăluie cititorilor un univers hidric inedit care îndeamnă la introspecție. Străbunii noștri cunoșteau tainele sacre ale apei. Apa vie, apa moartă, categoriile folclorice, aferente apei (baladele, basmele, descântecele, colindele, legendele, proverbele), praxisul ritualic atestă acest aspect. Autorii avizați ai neamului românesc (Mihai Eminescu, Lucian Blaga etc.) au valorificat simbolul acvatic în operele lor unice, unele cu statut de capodopere. Gândirea empirică și gândirea științifică subliniază importanța apei pentru umanitate. Analiza diacronică (re)actualizează mitul păgân și mitul iudeo-creștin al potopului. Analiza sincronică (re)amintește de fondul etnoiatric străvechi. România, țara cu cea mai valoroasă apă din Europa, posedă multe izvoare cu apă pură și tămăduitoare. Lucrarea, fiind complexă și ofertantă, subliniază un adevăr iminent: a respecta stihia apei înseamnă a-i mulțumi divinității, Bunului Dumnezeu, cu recunoștință infinită și cu iubire necondiționată pentru apă, pentru chintesența vieții.

Autoarea

DELIA-ANAMARIA RĂCHIȘAN s-a licențiat în *Filologie* (Limba și Literatura Română-Etnologie) la Universitatea de Nord din Baia Mare și a urmat masteratul de *Etnologie și Folclor* la Universitatea din București (2003). Doctoratul este în *Filologie*, Universitatea din București (2009). În prezent este conf. univ. dr. la Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, *Facultatea de Litere*, Departamentul de Filologie și Studii Culturale. A publicat și a editat, în total, 29 de cărți la edituri din țară și din străinătate: cartea care are la bază teza de doctorat (1), monografii (5

monografii: 4 în limba română, 1 în limba engleză), volum de studii tematice (1), studiu din perspectivă comparativ-analitică (1), dicționare științifice (2), cărți traduse, în limbile engleză, franceză, spaniolă, după ce au fost publicate în țară în limba română (3), suport de curs/manual universitar (13 materiale didactice dintre care un suport de curs în colaborare), volume editate (3 volume dintre care 2 volume ca editor unic și un volum editat în colaborare). Până în prezent a publicat peste 70 de articole. Începând cu anul 2011, în calitate de redactor-șef, se ocupă de revista „Nord Cultural”, care, în prezent, a ajuns la numărul 24.

